

Uusi Kivimies

YRJÖ KIVIMIES *Synonymisanasto*. Uusi laitos. 174 s. Otava. 1955.

Vuonna 1940 Yrjö Kivimies Suomalaisessa Suomessa kohdisti kieli-miehiin leimuavan vetoomuksen: oli saatava aikaan, lopultakin saatava aikaan kolme teosta, synonymisanakirja, fraasisanakirja ja normatiivinen tyylioppi. »Missä on se nuori kieli-mies, jolla on ambitioita? Kunnianhimoa ottaa talteen luovan kielen hienoin keksintö. Me osaamme jo muotooppia kohtalaisesti — —, mutta harvat meistä osaavat elävää ja värikästä suomea.» Vastasin tähän kirjoitukseen huomauttamalla, että jotakin tällaista sentään oli jo tekeillä: Nykysuomen sanakirja, joka kerran valmistuttuaan täyttäisi suurelta osalta, joskaan ei täydellisesti, kahden ensiksi mainitun teoksen tehtävän. Sen positiivisempaa vaikutusta Kivimiehen herätyspuudolla ei ollut kieli-miehiin. Mutta jolleivat muut olleet-kaan heränneet, Kivimies oli ainakin herännyt itse. Hän tarttui härkää sarvista ja toimitti synonymisanakirjan, joka ilmestyi 1946. Sen tarpeellisuuden osoitti se, että painos pianikin loppui. Viime vuonna ilmestyi uusi laitos.

Ensimmäinen laitos oli rakennettu siten, että ensiksikin oli 4446 avainsanaa, aakkojärjestyksessä, kukin synonyymeineen. Sen jälkeen tuli aakkosellinen, arviolta 11000-sanainen hakemisto, joka käsitti kaikki edellisessä osastossa mainitut sanat ja myös viittaukset niiden esiintymispaikkoihin. Jos siis sanakirjan käyttäjä ei löytänyt ajattelemaansa sanaa — jolle hän tarvitsi synonyymia — edellisestä osastosta, hän saattoi turvautua hakemistoon ja siten ehkä kuitenkin päästä perille. Nyt ilmoitettavana ole-

va toinen laitos ei tällaista hakemisto- sisällä: siinä on vain avainsanat synonyymeineen, mutta tämä sanasto on entistä runsaan neljänneksen isompi, n. 5700-sanainen. Esim. i-kirjaimen kohdalla on seuraavat hakusanat, jotka puuttuvat ensimmäisen laitoksen avainsanastosta (tähdellä merkityt puuttuvat hakemistostakin): *ihanne*, **ihanteellinen*, *ihastua*, **ihmeis-sään*, **iilimato*, *ikävyystyttä*, *ilkamoiva*, *ilkityö*, *ilkiö*, **illanvietto*, **ilmalinna*, *ilmaus*, *ilmava*, *ilmeinen*, *ilmentää*, *ilmetä*, **iloisuus*, *iloton*, **ilta*, *ilvehtiä*, **ilveilijä*, *ilveillä*, *impeys*, *impi*, **innoissaan*, *into-himoinen*, *irtolainen*, *irvihammas*, *irvis-tellä*, **iskelmä*, **iskevä*, *iskostua*, *isotella*, *isällinen*, **isänmaa*, *isännöidä*, *itku*, **iäk-si*, **iänikuinen*. Näin on hakusanasto tullut entistä aukottomammaksi. Mutta hakemisto-osan pois jättäminen tietää sitä, että vain 5700 sanaa 11000:n sijasta on aakkoapaikaltaan löydettävissä — 5300 on painunut avainsanojen taakse näkymättömiin. Miten suuri on vahinko? Se riippuu tietenkin siitä, millaisia nämä sanat ovat. Ottakaamme kokeeksi jälleen i:n kohdalta 20 ensimmäistä piiloon jäänyttä sanaa. Ne ovat: *iankaikkisesti*, *idea*, *identifioida*, *idiootti*, *ihailtava*, *ihannuus*, *ihastus*, *ihmetyö*, *ihmiset*, *ihmiskunta*, *ihra*, *ihramahainen*, *ikimetsä*, *ikimuistoinen*, *ikivanha*, *ikkunanverho*, *ikuisesti*, *ikämpi*, *ikäkausi*, *ikäneito*. Ensiksikin havaitaan, että Synonymisanastoa ei enää voi käyttää vierasperäisten sanojen merkityksen etsimiseen: *idea* löytyy vain — tai ainakin — *aatteen*, *ajatuksen*, *päähänpiston* ja *tuuman* kohdalta, *identifioida* *todeta*-artikkelista ja *idiootti* *heikkojärkisen*, *houkan* ja *ääliön* alta. No niin — meillähän on tietosana-

kirjat ja Sivistyssanakirja, jotka paremmin soveltuvatkin tähän tarkoitukseen. Seuraavat sanat löytyvät sulkeisiin merkityn avainsanan kohdalta: *iankaikkisesti, ikuisesti (aina, iäti), ihailtava (ihmeteltävä), ihanuus (loisto), ihastus (riemu), ihmetyö (ihme), ihmiset (kanssa, väki), ihmiskunta (maailma), ihra (rasva), ihramahainen (lihava), ikimetsä (aarniometsä), ikimuistoinen (ammoinen, muinainen), ikivanha (ammoinen), ikkunanverho (kaihdin, uudin), ikäimpi, ikäneito (vanhapiika), ikäkausi (kausi)*. Luetteloa katsellessa ei voi muuta kuin tunnustaa, että avainsanat on valittu hyvin: suurin osa pois jääneitä hakusanoja on sellaisia, että sulkeissa oleva sana ilmeisesti tulee mieleen ennen kuin pois jäänyt. Kukapa esim. juuri hakee synonyymia *ihralle, ihramahaiselle, ikimetsälle, ikäimmelle? Ihailtava* olisi kyllä saanut jäädä näkyviin — se on ainakin yhtä tavallinen kuin *ihmeteltävä*, ja *ihailta-*verbin synonyymeista (*palvoa, jumaloida*) ei ole tähän tarpeeseen apua. *Ikkuna(n)verho* olisi myös puolustanut paikkaansa — *kaihdin* ja *uudin* ovat sen synonyymeja pikemminkin kuin se niiden. *Ihastusta* tuskin monikaan tosin tulee *riemusta* etsineeksi, mutta artikkeli *ihastua* tarjoaa monta kanta-verbiä vastineiden johtamiseksi (*ilahduttua, ilostua, riemastua, hurmaantua, haltioitua, mieltä, mielistyä, viehättyä, rakastua*). Joku lisäsana olisi siis nähtävästi voitu siirtää avainsanastoon, mutta koko hakemisto ei olisi ollut tarpeen. Kun sen mukaan ottaminen olisi paisuttanut teoksen miltei toista vertaa paksummaksi — ja kalliim-

maksi —, pois jättämiseen on ollut täysi syy.

Vielä tärkeämpi kuin hakusanain valinta on tietysti synonyymisto: hakusanat ovat vain aittojen ovia. Keskimäärin on synonyymeja artikkelissaan 4—5; lyhimmissä on yksi (esim. *vuosi* ajastaika), pisin lienee artikkeli *ääntää*, jossa synonyymeja on kokonaista 99. Joitakin näytteitä erilaisista artikkeleista (tähditetyt sanat eivät vielä esiinny ensimmäisessä laitoksessa): *onni* autuus; kohtalo, osa; menestys; onnenpotku, lykky, viuhka, tuuri; *vaikea* työläs, hankala; mutkikas, monimutkainen, pulmallinen, kiperä, vaativa, vaivalloinen, vastuksellinen; arkaluonteinen, arveluttava; ahdas, kireä; ikävä, murheelinen, sääliittävä, tuskallinen; ankara, kova, raskas, tukala, ilkeä, paha; *suuttua* harmistua, närkästyä, tuotua, äkääntyä, äityä, sydäntyä, sydämistyä, vihastua, kiukustua, pikaistua raivostua, vimmastua, tulistua, tuimistua, *kimmastua, *kimpaantua, julmistua, loukkaantua, katkeroitua; *riitaantua; *epäilemättä* varmasti, eittämättä, kieltämättä, kiistattomasti, ehdottomasti; tietysti. Näytteet, joskin runsaammasta päästä poimittuina, puhuvat itse puolestaan. Rikasta, osuvaa!

Oli onni, että Kivimies ei jäänyt odottamaan Nykysuomen sanakirjaa, ja ennen kaikkea: oli onni, että juuri hän teki meille synonyymisanaston, sillä hän on »niitä peräti harvoja, jotka osaavat elävää ja värikästä suomea». Kulukoon tämä uusikin laitos kynämiestemme käsissä niin heidän kuin lukijoiden eduksi.

MATTI SADENIEMI